

Kırcaali'nin Çağdaş Türk Kadın Şiirleri Üzerinde Jinoeleştirel Bir İnceleme

A Gynocritical Study of Kircaali's Turkish Female Contemporary Poets

Atıf AKGÜN *

Sahita Jafarizad ASGHARABADI**

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk
Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk
Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı
atif.akgun@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3893-4912
İzmir / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Ege University
Institute of Turkic World Studies
Department of
Turkish World Literatures
atif.akgun@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3893-4912
İzmir / TÜRKİYE

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Türk
Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
Türk Dünyası
Edebiyatları Anabilim Dalı
sahitajafarizad@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6951-8460
Urmiye / İRAN

** Graduate Student, Institute of
Turkic World Studies, Department of
Turkish
World Literatures
sahitajafarizad@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6951-8460
Urmia / IRAN

Başvuru/Submitted: 17/05/2023

Kabul/Accepted: 17/07/2024

Öz

Balkanlarda gelişen çağdaş Türk edebiyatlarının sosyal meselelere temas eden yönü ilk dönemlerinden itibaren güçlü olmuştur. Bu bağlamda değerlendirilebilecek önemli konulardan biri de kadının toplumdaki konumu ve bunun kadınlar tarafından nasıl algılandığıdır. Bu çalışmada, Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali'de yakın dönem Türk kadın şairlerinin dokuz şiir kitabındaki metinler merkeze alınmıştır. Örneklem havuzunda yer alan yakın dönem şiirleri çağdaş bir feminist eleştiri kuramı olan, Elain Showalter'in Kadın Eleştirisi Teorisi (Jinoeleştiri) bağlamında incelenmiştir. Çalışmamızda odaklanılan eserlerde kadınların aile fertlerinin kaybıyla ilgili trajik duyguları, ailenin ve dinin yüceltilmesi, aşk şiirleri, hayata ve geleceğe yönelik duygu ve düşünceler, acılardan ve bağımlılıklardan kurtulma çabaları gibi temaların ağırlık kazandığı ve dolayısıyla da Showalter'in eleştiri kuramı bağlamında incelenebilir olduğu görülmüştür. Balkanlardaki yerel bir Türk edebiyatında kadınların şiir türünde dikkat çekici yoğunlaşması ve bu edebî ürünlerin güncel bir feminist kuram bağlamında değerlendirilmesi söz konusu hareketin özgün değeri hakkında önemli bulgular ortaya koymaktadır. Bu çalışmamızda bir fenomen olarak ilgili sahadaki şiir hareketinin edebiyat tarihindeki yeri tespit edilmiş ve söz konusu kadın merkezli edebî hareketin Showalter'in feminist edebî eleştiri modeliyle mukayeseli olarak genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Bulgaristan, Kırcaali, jinoeleştiri, kadın, feminizm, Elain Showalter, şiir.

Abstract

The aspect of contemporary Turkish literatures developing in the Balkans, which touches on social issues, has been strong since its early days. One of the important issues that can be evaluated in this context is the position of women in society and how this is perceived by women. In this study, the texts in 9 poetry books of recent Turkish women poets in Kardzhali, where Turks live intensely in Bulgaria, are centered. The poems in the sample pool were examined in the context of Elain Showalter's Theory of Women's Criticism (Jinocriticism), which is also a contemporary feminist criticism theory. In the works focused on in our study, themes such as the tragic feelings of women about the loss of family members, the glorification of the family and religion, love poems, the poets' feelings and thoughts about life and the future, their efforts to get rid of pain and addictions have gained weight and can therefore be examined in the context of Showalter's theory of criticism. Both the remarkable concentration of women in poetry in a local Turkish literature in the Balkans and the evaluation of these literary products in the context of a contemporary feminist theory reveal important

findings about the original value of the movement in question. In this study, the place of the poetry movement in the related field in the history of literature has been determined as a case and a general evaluation of the woman-centered literary movement in question with Showalter's feminist literary criticism model has been made.

Keywords:

Bulgaria, Kırcaali, gynocriticism, woman, feminism, Elain Showalter, poetry.

Makale Bilgileri

Atıf: Akgün, A. & Asgharabadi, S. J. (2024). Kırcaali'nin Çağdaş Türk Kadın Şiirleri Üzerinde Jinoeştirel Bir İnceleme. *Selçuk Türkiyat*, (63): 179-205. Doi: 10.21563/sutad.1298615

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Akgün, A. & Asgharabadi, S. J. (2024). Kırcaali'nin Çağdaş Türk Kadın Şiirleri Üzerinde Jinoeştirel Bir İnceleme. *Selçuk Türkiyat*, (63): 179-205. Doi: 10.21563/sutad.1298615

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Kadınlar yüzyıllar boyunca ikincil cinsiyet olarak görülmüş ve “karşı cins” erkeklerin sadece cinsiyet kaynaklı gücünün gölgesinde kalmışlardır. Erkekler bu cinsiyet kaynaklı güç kullanımını yalnızca materyalist işlerde daha fazla ayrıcalık elde etmekle kalmayarak; kültürel, psikolojik ve dinî üstünlük alanlarına da genişletmişlerdir. Öte yandan, kadınlar toplum içinde uzun süre, sosyal kaynaklara tam anlamıyla erişemeyen “öteki” olarak görülmüştür. Başka bir deyişle, kadın boyunduruğunun evde başladığı düşünülmüştür ve “çağlar boyunca tüm Avrupa’da ‘gereksiz’ veya evlenemeyecek kız çocuklarını manastırlara kapatarak gözden çıkaran aileler olmuştur” (Walters, 2005, s. 6). Kadının belirli bir nitelik eksikliği nedeniyle kadın olduğunu savunan St. Thomas Aquinas’ın yanısıra Batı aydınlanmasının sembolik isimlerinden Aristoteles dahi kendisini 'kusurlu bir erkek' olarak hisseden kadının boyun eğdirilmesi gereğine inanmıştır (Selden vd., 2005, s. 115). 17. Yüzyılda cinsel ayrımcılığa tepki olarak temelleri atılan Feminizm yaklaşımı özellikle 19. Yüzyılın son yıllarına doğru kadın eşitliği için mücadele eden bir toplumsal hareket hâline gelmiş ve birçok sosyal alanda önemli tesirleri olmuştur. Edebiyat da bu toplumsal hareketten etkilenen önemli bir mecra olmuş ve edebî eserleri okumaya yönelik feminist eleştiri adı verilen yeni bir edebî eğilim ortaya çıkmıştır. Feminist eleştiriye edebiyat dünyasında farklı yorumlamalarda bulunulmuş ve feminist eleştirmenlerin çeşitli yaklaşımları olmuştur. Esasen bu edebî eleştirinin merkezinde kadına yönelik muamele incelenmekte ve vurgulanmaktadır.

Kadınların ataerkil rejimlerde evcil, itaatkâr ve sessiz bireyler olmaları beklenmekteydi. Ayrıca, “başarılı, ağırbaşlı ve dindar” olmaları gerekirdi (Peterson, 1984, s. 678). Feminizm, kadın haklarını savunmak için “kadın” kavramını merkeze alan bir felsefe okulu olarak gelişti. Bu bağlamda gelişen düşünce altyapısı, kadınlarla ilgili tarihsel ve eril tüm görüşlere karşı tez iddiasında bulundu. Wilfred ve arkadaşlarına göre “Feminizm, kadınlar hakkındaki yanlış varsayımları nedeniyle diğer tüm sistemlere meydan okuyabilen açıkça politik bir stratejidir” (Guerin vd., 2005, s. 222-223). “Feminist edebiyat eleştirisi ise hayatın her alanında tüm kadınlar (aslında tüm insanlar) için eşit haklar talep eder...” ve kadınların varlıklarını göstermeleri için bir silah hâline gelmiştir (Bressler, 2007, s. 167). Schweickart’e göre siyasette de kadın ve erkeğe farklı davranılır. Oysaki “kadınların deneyim ve bakış açıları sistematik ve yanıltıcı bir şekilde genel olarak eril olan anlayışa boyun eğdirilmiştir ve bu hatanın düzeltilmesi gereği açığa çıkarılmalıdır (1986, s. 39)”. Yukarıda ana hatlarıyla ifade edilen Feminizm ilkeleri doğrultusunda edebiyatta Feminist eleştiri, en genel ifadesiyle çeşitli kadın deneyimlerinden elde edilen içgörülerini yazınsal inceleme girişimi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada, Bulgaristan’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali’de yakın dönem Türk kadın şairlerinin dokuz şiir kitabındaki metinler merkeze alınmıştır. “Bitmeyen Hikayeler” ve “Aile Ağacı” (Bedriye Naim Mutlu), “Babamın Kızı” (Resmiye Mümmün), “Hayat Dediğin” (Aysun Ramadan), “Gönül Yaprağı” ve “Şafakla Gülebilsen” (Habibe Hasan), “Şifa Çiçeği” (Nefize Habip), “Hüzün Mısraları” (Şefika Refik), “Enhar-ı Aşk” (Hatice Durgud) başlıklı dokuz şiir kitabında yer alan şiirler örneklem olarak

belirlenerek, Elaine Showalter'in Kadın Eleştirisi Teorisi (Jinoeleştiril¹) bağlamında incelenmiştir. Showalter'ın feminist edebiyat eleştirisi hakkında ayrıntıları değerlendirmeden önce çalışmamızın uygulama alanı olan söz konusu dönemde kadın şâirler hareketini genel olarak tanıtmayı uygun buluyoruz.

1. Bulgaristan Türkleri Edebiyatında Kadın Şâirler Hakkında

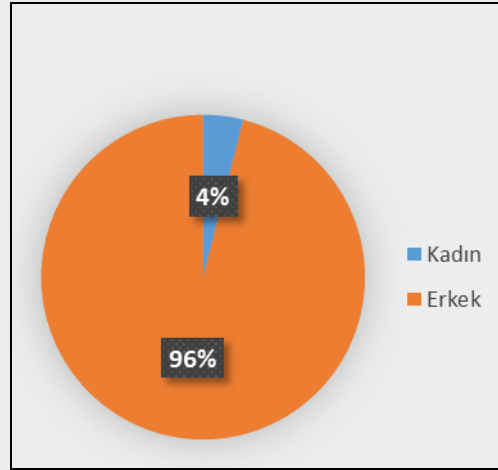
Bulgaristan'da gelişen yerel Türk edebiyatında şiir, diğer edebî türlere nazaran çok daha güçlü bir temsil alanı ve okur zümresi bulmuştur. Bulgaristan Türkleri Çağdaş Edebiyatında en yaygın edebî tür olan şiir, yaklaşık yüz elli yıllık tarihî seyri içerisinde güçlü temsilciler çıkarmıştır.

Bulgaristan'da Türk şiiri farklı dönemlerde, farklı temalar ve üslup özellikleri ile gelişim gösterirken kadın şâirlerin varlığı sınırlı sayıda örnekte görülmüştür. Bulgaristan'da çağdaş Türk şiirinin ilk dönemlerinden başlatılıp 1989'da ülkede otoriter dönemin sona ermesiyle başlayan yeni döneme kadar birkaç güçlü temsilci ile varlık gösteren kadın şâirler için 1989 sonrası yeni dönem dikkate değer bir değişimi ifade etmiştir.

Bulgaristan Türkleri edebiyatında son yıllarda şiir kitapları yayınlanan şâir profilinde eski dönemlere nisbeten çok daha büyük bir kadın varlığı görülmüştür. İlk edebî faaliyetlerine yeni dönemde başlayan temsilciler dikkate alındığında söz konusu oran kadın şâirler lehine daha da belirgin bir hal almaktadır. Bu çalışmada yakın dönemde durgunluk dönemine giren Bulgaristan Türkleri Edebiyatına özellikle şiir türünde bir hareket kazandıran Kırcaalili kadın şâirlerin şiirleri merkeze alınmaktadır.

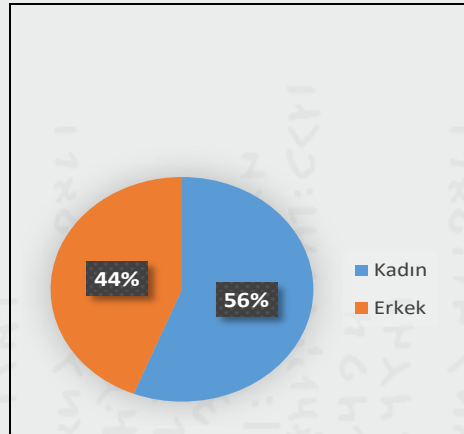
Bulgaristan'da yakın dönem Türk edebî üreticileri arasında kadınların özellikle şiir türünde edebiyata yönelimini ifade etmek bakımından ülkede köklü değişimin yaşandığı 1989 öncesi ve sonrası döneme dair kadın şâir oranı belli bir fikir vermektedir. Dikkat çekmek istediğimiz erkek ve kadın şâir oranına dair aşağıda yer verdiğimiz grafik, künyesinde belirtilen Bulgaristan Türk şiiri alanındaki temel antolojiler baz alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu antolojilerde yer alan erkek ve kadın şâir sayısında 1989 öncesi ve sonrası şiir türünde eserleri ile varlık göstermeleri esas alınmıştır. Bu bilgilere göre temel veriler şöyledir:

¹ Gynocriticism: Kadın eleştirisi. Elaine Showalter'in kadın eleştirisi kuramına dair tezlerine yer veren ve çalışmamızda esas alınan kitabının ve makalesinin künyeleri şöyledir: Showalter, E. (1977). *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*. New Jersey: Princeton University Press ve Showalter, E. (1988). *Towards a Feminist Poetics*. (K. M. Newton, ed.), *Twentieth-Century Literary Theory: A Reader*, (p. 268-272). New York: St. Martin's Press. Çalışmaların başlıkları Türkçeye "Kendilerine Ait Bir Edebiyat: Bronte'den Lessing'e İngiliz Kadın Romancılar" ve "Feminist Bir Şiire Doğru" olarak çevrilebilir.

Grafik 1: 1989 Öncesi Dönem*

1989 öncesi dönemde edebî yaratıcılığa girişen, şiir türünde edebî ürünleri ile varlık gösteren ve künyede belirtilen antolojilerde yer alan toplam 150 temsilciden 144'ü (%96) erkektir. Söz konusu dönemde şiir türünde varlık gösteren az sayıda (6 şâire, %4) kadın temsilciler şöyledir: Leman İlyas (1949), Nefize Habip (1947), Hafize Beysim (1946), Fatma Rodoplu (1941), Ayşe Bilal-Şişmanova (1941), Mefkûre Mollova (1927).

Grafik 2: 1989 Sonrası Dönem

Doğum tarihleri itibariyle 1950-1960-1970 ve 1980'li yıllarda yoğunlaşmış olsa da 1989 sonrasında değerlendirilen kadın şâir kadrosunun temel özelliği kitaplaşan edebî ürünleri ile 1989 sonrası görünür olmaları ve varlık gösterebilmeleridir. Bu artış aynı dönemde şiir türünde varlık göstermeye başlayan erkek şâirler ile kıyaslandığında dikkate değer bir yoğunlaşmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda yukarıda isimleri

* Tablonun hazırlanmasında kadın şâirlerin tespiti için yararlanılan çalışmaları hazırlayanlar ve söz konusu eser adları şöyledir: İbrahim TATARLIYEF, "Antolojiya"; Ali PİROĞLU, Mustafa ÇETE, "Gönül Esintileri"; Nimetullah HAFIZ, "Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı 1-2-3"; Mehmet ÇAVUŞ, "XX. Yüzyıl Bulgaristan Türklerinin Şiiri"; Niyazi Hüseyin BAHTİYAR, "Çağdaş Rodop Türk Şâirlerinden Esintiler" ve "Bizim Anayurt Antolojisi"; Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY, "Türk Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 8. Cilt"; Sabahattin BAYRAMÖZ, "Türkçenin Sarmaşıkları"; Şaban M. KALKAN, "Bulgaristan Türk Şiiri I-II".

verilen muhtelif antolojilerde yer alan ve şiir türünde eserleri ile 1989 sonrasında varlık gösteren Bulgaristanlı Türk kadın şâirler arasında şu isimler yer alır: Ayşe Ahmet (1972), Nuray Mustafa (1972), Fatma Hüseyin (1970), Nevin Sadık (1969), Gülten Hasan (1969), Kadriye Cesur (1968), Mücella Bilal (1966), Gülcan Rahmi (1966) Aysel İsmail (1965), Aynur Açıkgöz (1964), Nurten Remzi (1964), Fikriye Salifova (1962), Fatma Selim (1962), Gülten Cemal (1960), Sevdije Rıza (1959), Behice Mustafa (1959), Gülser Salih (1958), Emine Hocoğlu (1956), Vildan Bayramova (1956), Emel Balıkçı (1955), Fehime Basri (1953), Fahriye Mustafa (1953), Habibe Hasan Ahmet (1953), Ferihan Ataosman Atasoy (1951), Arzu Tahir Bal (1950), Suna Ahmet (1950), Meliz Mustafa Aziz (1995), Asiye Tevfik (1991), Aysel Fikri (1988), Reyhan Durmuş (1987), Edibe Arif (1985), Semiha Bekir (1984), Gülay Rafet (1983), Vicdan Mehmet (1983), Resmîye Mümün (1976), Firdevs Davut (1974), Nebahat Necati (1974), Nurdan Halil (1973). Bedriye Naim (1949), Şefika Refik (1978), Aysun Ramadan (1999), Hatice Durgud (1997).

1989 sonrası mütevazı imkânlarla yayımlanan birçoğu küçük hacimli çok sayıda şiir kitabı yayınının ve kadınlar arasında şiir türüne artan yönelimin birçok nedeni bulunmaktadır. Bulgaristan’da Türkçe eğitim 1970’lerden itibaren sistem dışına itilmiş olsa da Türkçe eğitimden yoksun yetişen yeni kuşakta özellikle kız öğrencilerin şiire hususi bir teveccüh göstermesi gözlemlerimiz arasındadır. Sanatsal çalışmaların ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yürütülür olması, şiirin kadın muhitlerindeki yaygınlığı, sosyo-ekonomik nedenlerle Bulgaristan’dan Batı Avrupa ülkelerine yaşanan göçlerde erkeklerin ön sırada yer alması vs. bu konuda diğer sebepler arasında sayılabilir. Bulgaristan Türk şiirinin ilk dönemlerindeki erkek egemen şâir varlığında da Osmanlı sonrası tarım ve hayvancılık eksenli Balkan Türk toplum yapısında kızların eğitim sistemine sınırlı katılımı belirleyicidir. Bulgaristan Türkleri arasında kadınlar 1950’ler sonrası sosyalist devlet sistemiyle birlikte eğitim sistemine kısmen kazandırılmış olsa da ülkede 1970’lerden itibaren Türkçe eğitim kesintiye uğramış hatta söz konusu yıllardan ülkede kısmi demokrasiye geçişin yaşandığı 1990’lı yıllara kadar ülkede Türkçe eğitimden neredeyse tamamen yoksun kalınmıştır. Bu nedenledir ki 1989 sonrası şiir türünü yoğun olarak kadın şâirler temsil ediyor olsalar da bu hareketin mensupları önemli oranda yeterli Türkçe öğrenim görmemiş kimselerdir. Hatta yeni dönemde şiirleri ile varlık gösteren Türk kadın şâirlerden bazı isimlerin Bulgarca şiirler yayınladıklarını ve Türkçeyi bir edebiyat dili olarak sonradan öğrendiklerini söylemek de mümkündür.

Bulgaristan’da Türk dili ve edebiyatı alanında yakın dönemde görülen kadın şiiri hareketine akademik anlamda temas eden ilk çalışma 2018 yılında düzenlenen 1. Uluslararası Balkanlarda Türk Kadını Sempozyumu’nda sunulan “Bulgaristan Türkleri Edebiyatında (Şiir) 1989 Sonrası ‘Hanımeli Hareketi’” adıyla sunulan bir bildiridir ve söz konusu edebî hareket bu çalışmada “Hanımeli” adlandırılmasıyla takdim edilmiştir* (Akgün, 2018, s. 1). Söz konusu kadın şiirleri ülkede durgunluk dönemine girmiş olan

* Söz konusu edebî hareketin jinoeştirel yönü ise Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu (2-3 Aralık 2022)’ndeki bir sözlü sunumda tarafımızca dile getirilmiş olup, bu konuda herhangi bir bilimsel çalışma yayınlanmamıştır.

Türk Edebiyatına önemli bir katkı sunmuştur. Balkanlarda Türk kültürünün en önemli göstergelerinden biri olan Türkçe ve Türk Edebiyatı faaliyetlerine getirdikleri hareket söz konusu kadın şâirleri değerli kılan en önemli yönlerden biridir. Bu temsilcilerin kültürel anlamda bir diğer olumlu etkisi, yeni yetişen ve edebiyattan kopuk olan Türk öğrenciler ve gençler arasında teşvik edici bir işlevlerinin olmasıdır. Aynı şekilde özellikle Bulgaristan'ın yoğun Türk varlığına sahip Kırcaali bölgesinde artan sayıları ile bu kadın şâirlerin imza günleri ve kitap tanıtımları sahada gelişen yerel Türk edebiyatı faaliyetleri için motivasyonu artırıcı niteliğe sahiptir.

Bu çalışmaya konu olan şâir zümresinin şiirlerindeki müşterek hususiyetlere ana hatlarıyla temas etmek söz konusu zümreyi ve edebî niteliğini belirlemek için uygun olacaktır. Yakın dönemde birbiri ardına yayınlanan ve ortalama 20-50 arasında kısa şiirlerden müteşekkil şiir kitaplarında kadın şâirlerimizin yoğunlaştığı temalar arasında aşk, barış, memleket, ana dili bilinci, göç, asimilasyon ve özlem temaları yaygındır. Söz konusu hareketin şiirlerindeki genel karakteristiğini özetleyen en temel husus Bulgaristan'daki Türklerin yaklaşık 30 yıllık süreçte yaşadıklarının belirgin bir kadın duyarlılığıyla şiire aktarılmış olmasıdır. Şiirlerdeki yoğun aşk ve sevgi teması, birçok sosyal hadiseyi dahi belirgin bir kadın hassasiyeti dahilinde ele alan lirizm hakimiyetini ve yer yer melankolik söylemi beraberinde getirmiştir. Göç ve asimilasyon gibi kimi sosyal hadiselerin de lirik üslup dahilinde ve hümanizm potasında eritilerek sunulmuş olması yine söz konusu hareketin şiir dünyasındaki en temel hususiyetlerden birini teşkil etmiştir. Tüm bunların genelinde ise söz konusu edebiyat hareketinin en temel belirleyicisi, üreticilerinin kadın kimliği ve bu kadın duyarlılığının yansıma alanı bulan şiirlerin feminist edebiyat kuramları bağlamında ifade ettiği dikkate değer yönüdür. Bu bağlamda söz konusu edebiyat malzemesine feminist kuramlar çerçevesindeki yaklaşımlar önemli tespitleri ve bulguları ortaya koyabilecektir.

Kuşkusuz ele alınan kadın şiirlerinin edebî niteliği ve estetik unsurlarının genel hatlarıyla ortaya konulması bir başka çalışmanın konusu olmaya değerdir ancak bu çalışma feminist bir edebiyat eleştirisi ile sınırlanmıştır. Çalışmamıza konu olan edebî üretime estetik unsurlar ve şiiriyet bağlamında baktığımızda ciddi yetersizlikler olduğunu ve buna karşın her bir şâirin eserleri arasında şiir estetiğini yakalayabilmiş başarılı örneklerin bulunduğunu belirtmeliyiz. Resmî dilin Türkçe olmadığı bir devlet yapısı altında ve konuşma dilinde yoğun Rumeli ağzının hâkim olduğu bir ortamda söz konusu şâir zümresinin yayınladıkları şiir kitaplarında Türkiye Türkçesine sadakatla bağlılıkları bu hareketin önemli niteliklerinden biridir. Bu durum, temsilcilerinin birçoğunun Türkçe eğitimden mahrum yetiştikleri göz önünde bulundurulduğunda daha anlamlıdır. Bu şahsiyetler arasında Habibe Ahmet gibi örneklerde Bulgar dilinde eserler veren hatta Nevin Sadakova gibi sadece Bulgarca şiirler yayımlayan Türk kadın şâirlerin varlığı da dikkate alınmalıdır.

2. Kadın Şiirini Yorumlamada Bir Yöntem Olarak Elaine Showalter ve Kuramı

Merkezinde kadın yazarların yer aldığı edebiyat tarihini anlatan Elaine Showalter'ın *Kendine Ait Bir Edebiyat*²(1977) adlı eseri Feminist edebiyat eleştirisi alanında en önemli eserlerden biridir. Bu kitap, kadın ediplerin edebî ürünleri üzerinde jinoeleştirel bir eleştiri modeli geliştirmektedir. Özetle jinoeleştirel eleştiri terimi, kadın edebiyatının kadın merkezli analizine odaklanan bir tür eleştiri mekanizmasını ifade etmektedir. Bu eleştiri kuramında edebiyatın değerlendirilmesi için kadınsı bir çerçeve oluşturulmaya çalışılırken kadın kimliğine, öznelliğe, deneyimine ve kadın diline odaklanılır. Kuramın kapsamı kadınların edebiyat ürünlerinin tarihini, tarzını, temalarını, türlerini ve yapısını da içerir. Bu tür feminist eleştiride, Showalter tarafından kadın yazarların eserlerini inceleme yaklaşımını tanımlamak için Fransızca "gynocritique" kelimesinden alınan, "jinokritik"³ kelimesi geliştirilmiştir. Aynı zamanda bu kuramda erkek ve kadın edebî ürünleri arasında önemli bir fark olduğu ve erkek eleştirmenler tarafından yapılan değerlendirmelerde, kadın edebî ürünleri mirasın büyük oranda gözden kaçırıldığı ve layığıyla çözümlenemediği savunulur.

Elaine Showalter, Amerika Birleşik Devletleri'nde tanınmış bir feminist, edebiyat eleştirmeni ve sosyo-kültür yorumcusudur. Showalter'ın feminist edebiyat eleştirisi alanındaki çalışmaları yeniliği ve devamlılığı sağlayan bir niteliğe sahiptir. Showalter feminist eleştiriye ikiye ayırır: "1. Okuyucu Olarak Kadınlar". Bu kategoride kadınlar, erkeklerin ürettiği edebiyatın tüketicileridir. Showalter bu durumu feminist eleştiri yaklaşımı kapsamında değerlendirir. Çünkü edebiyatta kadının nasıl resmedildiği ve egemen anlatıların bilinçli bir ihmal ve yanlılığı ile nasıl inşa edildiği bu başlık altında irdelenmektedir. "2. Yazar Olarak Kadınlar" ise ikinci tür feminist eleştiri olarak değerlendirilmekte ve Showalter tarafından Jinoeleştiri/Jinokritizm (Gynocriticism) olarak adlandırılmaktadır (Showalter, 1977, s. 3-36). Jinoeleştiri, kadın tarafından üretilen edebî varlığın analizi için kadınsı bir çerçeve oluşturmak ve kadın kültürünün görünür dünyasına odaklanmakla ilgilenir. Bir başka ifadeyle Jinokritizm, kadın deneyiminin ve yazınının özerk yönü ile ilgilidir.

Söz konusu teori kadınların edebî gelişiminin üç aşamasını göstermeye odaklanmaktadır: Ev, hareketsizlik, ev işleri, bağımlılık ve geçmiş gibi kavramlarla temsil edilen ve erkek yazarların taklit edildiği kadınsı aşama⁴; hareketlilik, bağımsızlık, kadın haklarının savunulmaya başlandığı ve gelecek gibi kavramlarla ilgilenen feminist aşama; kadınlık bilincinin yeni bir farkındalığını sunan kadın aşaması⁵ (Showalter, 1977, s.13).

Showalter, kadın edebî ürünlerinin tarihsel gelişiminde üç temel aşamadan geçişi bildirmektedir. Birincisi, 1840-1880'e kadar kadınların ürettiği edebiyat ana akım edebî

² Showalter, E. (1977). *A literature of their own: british women novelists from bronte to lessing*. New Jersey: Princeton University Press

³ Gynocriticism

⁴ Feminine stage

⁵ Female stage

geleneğin kopyalanmasıdır ve Showalter bu aşamayı **kadınısı aşama**⁶ olarak ifade eder. İkinci aşama, 1880-1920'e kadar egemen geleneğin normlarına karşı protestodur ve **feminizm aşaması**⁷dir. Üçüncü aşama 1920'den itibaren görülen ve hâlen devam etmekte olan, yeni kimlik arayışı veya kendini keşfetme aşamasıdır ve **kadın aşaması**⁸ olarak tanımlanır. Söz konusu tasnif, Jinoeleştiri'nin edebî ürünlerdeki gelişim sürecini ele alan kendine özgü bir sınıflama olup yeni bir yorumdur (Showalter, 1988, s. 270). Mevcut kadın edebî ürünleri dikkate alındığında ilk iki aşama bitmiş aşamaları ifade etmemektedir. Ne var ki kadın edebî üretiminde izlenmesi gereken süreç ve başarının gidişatı gelişimin üç aşamalı yapısını takip etmelidir. Bu bağlamda dünya edebiyatları genelinde yeni kimlik arayışı veya kendini keşfetme aşaması olarak nitelendirilen kadın aşaması'nda üretilen kadın edebî ürünleri ise az sayıdadır ve Jinoeleştirel gelişim çizgisinde son aşamayı ifade eder.

Çalışmamızda odaklandığımız kadın şiirlerinde Jinoeleştirel ilkeleri daha belirgin tespit edebilmek için ilgili Jinoeleştirel aşamaların özellikleri hakkında Showalter'in çalışmasına dayalı olarak daha ayrıntılı bilgi vermeyi uygun buluyoruz. Birinci aşama **Kadınısı (Feminen)** periyotta 1840-1880'e kadar, İngiltere'deki kadın yazarlar erkek takma adları kullanmışlardır. Bu dönemde kadın yazarlar erkek yazarları taklit etmişler ve kadın edebî üretiminde ilk aşama tarihen böyle cereyan etmiştir. Kadın yazarların erkek yazarların yazma tarzlarını ve konularını taklit ettikleri evre kadın yazarlık deneyiminin ilk dönemidir. Bu dönemde kadınlar toplumsal ve kültürel beklentilerle sınırlanmıştır ve yazıları genellikle duygusallık ve ev hayatına odaklanma gibi özellikler taşır. Bu süreci izleyen kadın edebî ürünlerinde ana temalar kadınların hayatında ev, geçmiş, aile, hatıralar ve geri dönüş, aşkı sessizce yaşamak, beklemek ve yalnızlıktır. Bu aşamadaki kadının baskın özellikleri sessizlik, hareketsizlik, itaatkârlık, uysallık, alçakgönüllülük, bağımlılık, erkekleri yüceltmek, dindarlık, acı çekmek, acıyı yüceltmek, kendini bastırmak, önyargılı olmak vb. hususiyetlerdir. Jinoeleştirel yaklaşımda bu temaları içeren kadın edebî ürünlerinin kadınısı deneyim modunda oldukları ve kadınısı aşama kapsamında yer aldıklarını söylemek mümkündür.

İkinci aşama olan feminizm modunda, kadın yazarlar ataerkil değerleri protesto etmeye ve haklarını savunmaya başlar ve bu, kadınların değişme arzusu ve geleneksel cinsiyet rollerini reddetmesiyle belirlenir. Bu süre zarfında kadınlar, erkek egemen edebiyat kanonuna meydan okur ve kendi benzersiz tarzlarını ve temalarını geliştirir. Genellikle toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsellik ve kadının toplumdaki rolü gibi feminist konuları araştırırlar. Kadının özerkliği adına yazılan edebî ürünler bir devrimi temsil etmektedir. Bu aşamanın ana temaları sokaklar, dışarısı, seyahat, sosyal hayat, gelecek, üstü örtülmemiş ya da gizlenmemiş açık bir aşk yaşamaktır. Bu aşamada "kadın", inatçı, uzlaşmaz, gürültülü, dinamik, özgür, bağımsız ve radikal fikirlerle karakterize edilir. Bu tutumu, öğeleri ve temaları içeren edebî ürünler muhtemelen ikinci aşama olan feminist deneyim modunda üretilmişlerdir.

⁶ Feminine Phase

⁷ Feminism Phase

⁸ Female Phase

Kadın aşaması (Female Phrase) 1920'de başlayan ve günümüze kadar devam eden bir süreci ifade eder. Bu aşama kadının kendini keşfetme aşamasıdır. Bu dönem, kadın muhalefetinin yüceltildiği/kutsandığı ve kadın edebiyatını erkek standartlarına göre yargılama fikrinin reddedildiği bir dönemdir. Bu süre zarfında kadınlar kendi benzersiz deneyimlerini ve bakış açılarını benimser ve yazıları genellikle bunu yansıtır. Daha kapsayıcı ve daha çok kadın deneyimlerini içeren yeni bir edebiyat geleneği yaratılmaya çalışılır. Showalter'a göre yazarlar, çoğunlukla kadınların deneyimlerini bağımsız edebî yaratım kaynağı olarak kullandılar. Öte yandan daha sonra Showalter, iç gözlem ve kimlik arayışı gibi tutumlarla bu kaynağa bağımlılığı bırakmaya çalışan son süreci dile getirir: "Özgürleşme ve kimlik arayışı". Elaine Showalter'a göre, 3. Aşama veya "kadın aşaması"ndaki edebî metinlerin bazı özellikleri şöyledir: Kadınların deneyimini kutsamak, erkek standartlarını reddetmek, farklılıkları kabul ve farklılıklara odaklanma, biçim deneyimi, kadın ilişkilerine vurgu, cinsiyet rolleri ve klişeleri eleştirmek (Showalter, 1988, s. 270).

Kadınsı Aşama (Feminine), Feminist Aşama (Feminist) ve Kadın (Female) aşamaları Showalter tarafından tanımlanan aşamalardır. Elaine Showalter bu tasnif ile kadınların edebî üretimlerinde tarih boyunca sergiledikleri ilerleyişi yine kadınlığı merkeze alarak anlatır. Kadınların toplumdaki yerini bulabilmek için pek çok aşamadan geçtiklerini ve bu sürecin edebî ürünlerine de yansıdığını söz konusu kadın eleştirisi modelinde tespit etmiştir. Kadınların bir zamanlar toplumun pasif üyeleri olarak düşünüldüğünü ve ataerkil kültür tarafından birçok yönden baskıldığını savunur. Ancak kadınlar daha sonra, kendilerine yönelik baskıcı güçlere karşı çıkmaları ve onlara karşı savaşmaları gerektiğini anlarlar. Başka bir deyişle, feminist hareketin başlangıcından itibaren nesnel olmayı, ideolojik etkileri sorgulamayı ve kendi geleneksel imajlarından kopmayı öğrenirler. En sonunda üçüncü aşamadaki kadın toplumda kim olduğuyula uzlaşmıştır. Aslında kadının geçirdiği bu süreçler toplumun kendi kendine yeterli üyeleri olarak kendi sorumluluklarını yeniden tanımlamalarına yardımcı olmuştur. Esasen Kadınsı, Feminist ve Kadın olarak adlandırılan bu üç aşama, kadınların toplumda kendi konumlarını nasıl bulduklarını ve bilinç kazandıklarını anlatmaktadır.

Jinoeleştirel yaklaşım dünyanın her yerinde kadınlar tarafından üretilen edebî ürünlere uygulanabilir çağdaş bir çözümleme yöntemi olarak görülmektedir. Edebiyat sosyolojisi bağlamında bir fenomen olarak Kırcaalili çağdaş Türk kadınlarının şiir türünde yoğunlaşan yakın dönem edebî üretimleri onların edebiyat tarihlerinde edineceği yerin yanı sıra sosyal tarihlerinin çeşitli yönlerine de ışık tutacak mahiyettedir. Söz konusu şiirler, Kırcaalili Türk şâir kadınlar özelinde Balkanlarda benzer sosyo-kültürel altyapıya sahip kadın yazar profilini, bu edip zümresindeki kimlik dönüşümünü olduğu kadar erkek ve kadın arasındaki güç etkileşimlerini de ortaya koymakta etkilidir. Bu şiirler, toplumun cinsiyet ilişkileri konusundaki algısını ve çağdaş gelişmeler karşısında kadın tutumunu tanımak için yazınsal kanıtlar sunmaktadır. Aynı zamanda bu şiirlerin jinoeleştirel verileri aracılığıyla, daha geniş bir kadın toplumsal hareketinin izini sürmek ve kadınlar üzerindeki kontrol sistemini ve ona karşı olan direnişleri açığa çıkarmak mümkündür. Bu bağlamda Showalter'ın bakış

açısı şiirlerdeki toplumsal cinsiyet anlayışını çözümlmek için oldukça uygun bir çerçevedir. Kırcaalili kadın ediplerin yapıtlarında toplumsal cinsiyetin nasıl temsil edildiğini görmek için ortaya konulabilecek pek çok potansiyel vardır.

Bu çalışmada, Elaine Showalter'in kadın yazarlık, kadın imgelemi, kadın deneyimi ve ideolojisinin yanı sıra kadın edebiyat geleneğinin tarihi ve evrimine odaklanan Jinoeleştiri yöntemi kullanılarak Kırcaalili Türk kadın şâirlerin şiirleri incelenmektedir. Bu doğrultuda örneklem havuzunda bağdaşık bir yapı gözetilerek yakın zaman diliminde ve aynı sosyo-kültürel ortamda yetişen şâir grubunun benzer nitelikteki dokuz şiir kitabı belirlenmiş; Showalter'in kadınsı, feminist ve kadın aşamaları olan kadın yazı modelini takip edip etmediklerini görmek için tanımlayıcı ve analitik olarak bu kitaplarındaki şiirlere odaklanılmıştır. Bu kitaplar sırasıyla şöyledir: "Babamın Kızı" (Resmiye Mümün), "Bitmeyen Hikayeler" ve "Aile Ağacı" (Bedriye Naim Mutlu), "Hayat Dediğin" (Aysun Ramadan), "Gönül Yaprağı" ve "Şafakla Gülebilsen" (Habibe Hasan), "Şifa Çiçeği" (Nefize Habip), "Hüzün Mısraları" (Şefika Refik), "Enhar-ı Aşk" (Hatice Durgud). Çalışmanın devamında ilgili şiir kitaplarından yapılmış olan alıntılar kitapların baş harfleri ile gösterilmiştir.

3. Kırcaalili Türk Kadın Şiirlerine Jinoeleştirel Bir Bakış

3.1. "Babamın Kızı"nda Baskın Kadınsı Yazım Modu

Babamın Kızı'ndaki şiirlerin şâiri Resmiye Mümün 1976 yılında Kırcaali'de doğmuştur. Üniversitede Türkçe, Bulgarca ve İngilizce eğitimi almıştır. Biyografisinde öğretmen ve gazeteci yönü ağır basmaktadır. Çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda şiiri yer alan şâirin ilk şiir kitabı "Ak Meleğim" 2009 yılında yayınlanmıştır. Çok sayıda şiir kitabı yayımlanan Mümün'ün çalışmamızda incelenen "*Babamın Kızı*" adlı kitabındaki şiirleri konularına göre üç gruba ayrılabilir: Birinci grupta yer alan şiirlerde şâirin babasına, annesine ve diğer akrabalarına karşı duyguları dile getirilir ve bu aile fertleri övülür. Özellikle "baba" figürü çok sayıda şiirin konusu olur. Kitaptaki bu şiirler şâirin hayatında güçlü bir baba figürünün yer edindiğini temsil eder. "Anne" kitapta sadece iki şiire konu olur ve geleneksel bir imaj ile anlatılır. Kitaptaki şiirlerin ikinci grubu aşka ve sevgiliye karşı duyulan hissiyat, ataerkil toplumdaki duygulara karşı verilen mücadeleler hakkındadır. Böyle bir sistemde aşkın itirafı ilk olarak erkekten beklenir ve kadınların bu duyguyu ifade etmeleri dışarıdan tarafından yadırganabilecek bir davranıştır. Üçüncü grup şiirlerde ise şâire geleneksel inançlarına sıkıca bağlı bir kimlik ile görülür. Kültür, din ve kimlik kavramları daha ziyade ataerkil toplumun norm ve inançları penceresinden ele alınarak dile getirilir ve övülür. 2013 ve 2014 yıllarına tarihlenen şiirlerinde ise bağımsız olarak kendi gerçek benliğini yaratmaya başladığı bir evreye doğru geçiş gösterir; artık acı çekmemeye ve hareketlilik sergilemeye başlar:

"Gözlerimden akan yaşlara inat
Haksızlıklara yenilmeyeceğim
Gücünü makamından alanlara
Hiçbir zaman boyun bükmeyeceğim." (B.K. s. 52)

Showalter'ın kuramına göre, kadın yazarların kadınsı aşamada edebî ürünleri, ana akım edebî geleneklerin taklididir. Nitekim şiirlerinde zamanının şiir ve edebî geleneklerini tatbik etmeye çalışan Mümün'ün, geleneksel şiirin kafiye sistemini, düzenli dize ve ritimlerini de takip etmeye çalıştığı görülür. Dizelerinin geleneksel üslup sınırları içinde kalması için halk deyimlerine ve atasözlerine de sıklıkla yer verdiği görülür: "Dağ gibi kadını devirdi birden" (B.K. s. 18), "Dünya malı dünyada kalır, mezara kefenle yatılır" (B.K., s. 21), "Kim ne ekerse onu biçer". (B.K., s. 21) O, şiir tarzında muhafazakârdır ve ataerkil geleneksel şiir kalıpları dışına çıkarak yargılanmak istemez:

"Koptu sazın en ince teli,
Sızladı türküm, uçtu ezgim,
Dağları deldi yağmur seli,
Ağladı bulut, yok meleğim" (B. K., s. 10).

Şâirin, geleneksel şiirin standart sistemine göre ritmik şiiri yaratmak için uygun örnekleri bulmaya çalıştığı bu dizelerde kolaylıkla görülür.

Kadını evde ve aile kurumu etrafında konumlandırma ve onları sadece geçmişi düşünmekle sınırlama; geleneksel bir kadının kadınsı aşama evresindeki zihniyetinin edebî ürünlerdeki en temel yansımalarıdır. Yaratımın bu aşamasında ev, kadınlar için ayrılmaz, bir sembol hâline gelir. Bu nedenle yazar bu aşamada ev, aile ve geçmiş önemli vurgular yapar. *Babamın Kızı*'ndaki şiirlerde bu husus yoğun olarak karşımıza çıkar ve on şiirin ana ve yardımcı temalarının aile ve geçmiş etrafında şekillendiği görülür:

"*Teyzelerin Teyzesi*" (Teyzeyle anılar ve teyzenin vefatı), "*Hakkını Ödeyemem ve Aile Yeri*" (Anne) ailesi hakkında şiirleri iken "*Bir Melek*", "*Babamın Kızı*", "*Adam gibi Adam*", "*Babalar Günü*", "*Düşman Oldu*", "*Sıla Özlemi*", "*Kıyamet*", "*Beklemedim*" şiirlerinde baba ile ilgili duygular baskındır. Babaya atfedilen şiirlerin yoğunluğu babanın ataerkil toplum hayatındaki önemini ve bir kız çocuğunun babasına olan bağlılığının göstergelerinden biridir.

Erkeğin kadın üzerindeki doğal ve doğuştan gelen üstünlüğünü kavramsallaştıran ve destekleyen bir sistem olarak ataerkillik, hayatın her alanında kadının erkeğe bağımlı olmasını savunan bir sistem olarak bilinmektedir. Sonuç olarak bu yaklaşımda aile, toplum ve devlet içindeki tüm güç ve yetki erkeklere aittir.

Şiirlerde geçen "*o bir kahramandı... en büyük gidişim*" (B. K., s. 11), "*Sen gittin gideli sabah olmuyor*" (B. K., s. 12), "*Her günüm karanlık bir gece babam... artık benim için yaşamak haram.... Ben babamın kızı oldum zaman*" dizeleriyle babanın kadın yaşamındaki rolü ve babaya olan bağlılık daha belirgin ifade edilir. (B. K., s. 12) Ayrıca bu tarz dizelerde, kadınsı aşamanın önemli özellikleri olan geçmiş hafızanın ve geri dönüşlerin rolü de vurgulanmaktadır. Showalter'ın Jinoeleştirel yaklaşımında belirttiği gibi, "konu, zaman ve mekânda eve yaklaşılır. Hayali hatıralar, romancıların kendilerine yakın zamanların resmî tarihlerini yazmak zorunluluğundan daha çok geniş bir kurgu alanı açar. Ayrıca, birinci tekil kişi olarak eserin merkezine kendisini yerleştiren yaratıcı, duygularını rahat bir şekilde ifade etme imkânını elde eder" (Showalter, 1972, s. 58). Babamın

Kızı'ndaki şiirlerde şâir hafızası ve geçmişle olan bağ şu dizelerde doğrudan paylaşılır: "Benim hiç oyuncaklarım olmadı.... lüks arabalarım olmadı.... süslü püslü elbiseler giymedim...canım çekince balık yemedim.... Benim zengin bir babam olmadı ...ama adam gibi bir adamdı" (B. K., s. 13). Şiirdeki kadın zihninin, yoksunluğu ve yoksulluğu bir sorun olarak görmeyen anlayışında baba figürünün varlığına yaslanıyor olması etkilidir. Babasından kahraman olarak bahseden bu kadın erkeği yüceltir ve şiirlerinde geleneksel kadınların hayran olduğu özelliklere sahip, görgü kurallarını bilen, tutumlu, alçakgönüllü ve basiretli geleneksel kadın rolü sergilenir:

"Bak atanın izi hâlâ duruyor

Geçtiği yollar efsane oluyor

Adı kahramanlıkla anılıyor

Seni gafletten kurtarmak istiyor." (B.K. s. 31)

Kadınsı aşamada kadınlar sonuç olarak hareketlilikten yoksundurlar ve sessizlikle ilişkilendirilirler. *Babamın Kızı'*ndaki bazı şiirlerde Bulgaristan'da geçmişte Müslümanlara yönelik yapılan şiddetten bahsedilir ama bu temas sadece tanık olunan sahnelerin anlatımını ve mümin kardeşlere adaletin beklenmesi tavsiyesini içermektedir: "Zalimler de gün gelir yanar.... günahların bedeli yıkar... sabret mümin kardeşim" (B. K., s. 21). Aynı şiirde bu dizinin altı kez tekrarlanmış olması protest bir duruş olmaktan ziyade, sabırlı bir bekleyiş ve pasif direnişle ilişkili olduğu izlenimi vermektedir. "*Bulgaristan'da Müslüman Olmak*" şiirinde de Müslümanlara yapılan zulümlerden bahsedilirken: "Onlara adaleti kim gösterecek?" (B. K., s. 22), "Bir gün elbet hesabı görülür" (B. K., s. 22) dizeleriyle kadere tevekkül davranışı tercih edilir.

*Babamın Kızı'*nda kadınsı aşamayı ele veren "sessizlik" modunu aşk şiirlerinde de görmek mümkündür. Şâir aşkını gizlice yaşamakta ve itiraf etmemektedir. Aşk şiirlerindeki "gece" unsuru bu sessizliği daha çok vurgulamaktadır zira gece, saf bir aşkın ataerkil normlar tarafından yargılanma korkusu olmadan kadın tarafından özgürce yaşanabildiği tek zamandır. Kadın, erkeğin istediği ve kadının cevapladığı toplum kurallarına uymak ister, asla bir şey istemez. Kadının bu kabullenişini ve hareketsizliğini şiirlerin başlıklarından görmek de mümkündür: "Gel, Gitme, Bekledim, Özlem, Dayan Yüreğim, Yaprak Benim". Bu yüzden, sevgi dolu bir kalple sessizce acı çeker, çünkü kadınların ana arzuları her zaman erkek egemen görgü kuralları tarafından bastırılır. Aşk şiirlerindeki söz konusu yaklaşım aşkla ilgili şiirlerin başlıklarında da görülebilmektedir: "Gel", "Bekledim", "Dün gece", "Hayalet", "Sürgün yüreğim", "Gitme".

Bilindiği gibi ataerkillik, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini ifade eder ve kadının buna boyun eğmesini ve bağımlılığını ifade eden bir dizi yapı ve ideolojidir. *Babamın Kızı'*ndaki şiirlerde, ailesine karşı iyi bir kız çocuğu olmaktan, atalarının dinine ve geleneklerine bağlı, içinde bulunduğu toplumun ideal kadın standartlarıyla uyumu ifade eden ve kendisini "Babamın Kızı" adlandırmasıyla tanımlayan bir şâir kimliği yer alır.

*Babamın Kızı'*nda yer alan şiirler Kadınsı Aşamayı baskın olarak yansıtır ancak az sayıdaki şiirin varlığı Mümin şiirinde feminist aşamaya geçişi mutlak şekilde

doğrulamaktadır. Bu az sayıdaki şiirde sessiz kalamayan ve her şeyden ve herkesten bağımsız olarak kendini dışa vurabilen bir şâir sesi duyulmaktadır. “Yenilmeyeceğim” şiirinde: “Haksızlara yenilmeyeceğim, hiçbir zaman boyun bükemeyeceğim... bugün sizlerin ama yarın benim yürüdüğüm yoldan dönmeyeceğim” (B. K., s. 52) dizeleri bu bağlamda değerlendirilir. İkinci evredeki kadın kavramlarından biri olan “gelecek” hakkındaki bu şiiri kitabın sonunda yer alır ve şiir dünyasında yeni döneme kapı araladığını/geçiş yaptığını göstermektedir.

3.2. “Bitmeyen Hikayeler”de Kadınsı Aşama ve “Aile Ağacı”nda Kadınsı Aşamadan Feminist Aşamaya Geçiş

Bedriye Naim Mutlu, 1949’da Kırcaali’nin Küçükviran (Mişevo) köyünde dünyaya gelir. 1989 yılında zorunlu göçe tabi tutulan Mutlu ailesiyle birlikte Türkiye’ye göç etmiştir.

“Bitmeyen Hikayeler” şâirin son kitabından iki yıl önce 2015’te yayımlanır. Bu kitaptaki şiirler, kafiyeleli dörtlüklerle kurulu geleneksel çizgiyi takip eder. Kitapta yer alan şiirlerin ana teması geçmiş ve şâir yaşamına dayalı eski güzel günlerdir. Şâirin köyündeki çocukluk evi, ailesi ve gelenekleri şiir dünyasında geniş yer tutar. Şâir zorunlu göçle Türkiye’ye göç etmiş ve mazisine yoğun bir özlem duygusu içerisine girmiştir. “Geçmiş” asla unutulmamış ve her şey geçmişini hatırlatmakta ve şiirlerde köy hayatı daima yüceltilmektedir: “Bitmedi, bitmedi hikayeniz, güneş gibi var olacak o sıcak hayaliniz, var olacak o muhteşem varlığınız” (B.H., s. 21). Kitabın adına taşınan “Bitmeyen Hikayeler” ifadesi şâir için bitmeyen bir geçmiş anlamını da taşımaktadır. Mutlu şiirlerinde duvardaki bir gölge bile geçmişe dönüş için bir ilham kaynağı olabilmektedir: “Bir hayat hikayesi dolaşıyor duvarda/ Çözmedim, gençlik mi, yaşlılık hali mi bu/ Masum ürkek çocukluğum titriyor kenarda/ Mutlu ve umutlu gençliğim uçuyor havada” (B.H., s. 26).

Doğa, Jinoeleştirel yaklaşımda kadın için evden ayrılmayı, kısmen özgürleşmeyi, dışarı’yı simgeleyen bir unsurdur. Bitmeyen Hikayeler’de doğa büyük bir huzur kaynağıdır: “Çizilmiş doğa resmi görürsem bana müthiş huzur verir” (B.H., s. 23) Şiirlerdeki doğa manzaraları daima şâirin köyü ve memleket anılarıyla birlikte çağrışımda bulunur.

Kadınsı Aşamaya dair en temel referanslardan biri olan “Baba” figürüne sadakatle yöneliş *Bitmeyen Hikayeler*’de de yoğundur. Bu kitapta beş şiir babaya ithaf edilmiş ve bu şiirlerde ağırlıklı olarak babaya olan büyük hayranlık dile getirilmiştir: “Babamın ruhu her zaman içimde” (B.H., s. 37). “Hayatımın rengiydin sen” (B.H., s. 49). “Benim babam karlı dumanlı yüce bir dağ idi/ Ben ona sırtımı dayanmıştım” (B.H., s16).

Bitmeyen Hikayeler’de yer alan şiirlerde bir diğer baskın tema “aile” dir. Şiirlerin birçoğu aile bireylerine adanmış; şâirin oğlu, kızı, torunları, annesi, babası, kocası gibi figürlerle ortak geçmiş yaşantılar lirik bir tarzda işlenmiştir. Kitabın son sözü olan; “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” (B.H., s. 68) sözü de şiirlerde geçmişe olan bağlılığın ve aslında geçmişte yaşamının açık bir itirafı gibidir. Bedriye Naim Mutlu’nun *Bitmeyen Hikayeler* adlı şiir kitabındaki şiir varlığı kadınsı aşamadır ve ev, geçmiş, aile, gelenek kavramlarının tümü bu doğrultuda kitaptaki şiirlerin tema evrenini teşkil

eder: “*Hâlâ yaşıyor gönlünce içimdeki çocuk/ Bilmiyorum neden, ellerim hep soğuk*” (B.H., s. 37).

Bedriye Naim Mutlu’nun kadınsı aşamadan geçerek feminist aşamayı zorladığı şiir denemelerine *Aile Ağacı* adlı kitabında rastlanır. Bu kitaptaki şiirleri konularına göre altı gruba ayırmak mümkündür: Aile, doğa, eğitim, geçmişe karşı gelecek, ölüm ve yaşam. Kitaptaki şiirlerde geleneksel şiir biçimlerine tam olarak uyulmamakla birlikte çok sayıda ölçülü dize ve kafiyeli kelime kullanılmaya çalışıldığı ve dizelerin bazen kısa bazen de uzun tutulduğu görülmektedir. Bazı şiirlerde geleneksel tavır hâkimdir: “*İneller’e henüz kar düşmemiştil/ Soğuk poyraz deli deli esmemişti*” (A.A., s. 13). Şiirlerinde hem geleneksel üslubu hem de yeni formları kullanması geçiş aşamasında olduğunun bir diğer göstergesidir: “*Yaşım altmış altı/ Beni geç kalmış/ Bir merak sardı. Yazdığım şiirler/ Not defterimden/ Gün ışığına/ Çıkmak istediler*” (A. A., s. 8).

Kitabın ilk şiiri *Benim Dünyam*’da okuyucuya belli bir değişimin haberi çok açık bir şekilde verilir: “*Artık keşkelerim olmayan bir dünya yaratırım*” (A.A., s. 11). Bu ifadeler, 66 yaşında, hayatını layıkıyla yaşayamamış ve kadınsı deneyimini geleneksel ve ataerkil toplumun filtreleri altında geçiren bir şâirin zihin dünyasını yansıtır. Şâirin iç dünyasının dışa vurumu olan bu tür dizelerde artık gerçek benliğin gösterilmek istendiği söylenebilir: “*Hangi dünyadan bahsetsem/ Bitmedi ki hikayeler... Osmanlı veya Cumhuriyet dönemi/ Biliyorum hepsinin çok büyük önemi*” (A.A., s. 11). Esasen “*Hangi dünyadan bahsetmeliyim sorusu*” şâirin şiirlerde iki aşama arasındaki duruşuna ve birinden diğerine tam olarak geçememiş oluşuna bir göndermedir.

Tek Kanatlı Kelebek şiirinde tek kanadı kaldığı için uçamayan kelebekle empati kurulur. Kelebek umutludur, uçmak ve tekrar özgürlüğünü kazanmak için geleceği dört gözle beklemektedir ama “*rüzgâr nereye eserse o çiçeğe konmaktadır*” (A. A., s. 33). Kelebek metaforuyla ortaya konulanın şâirin manevi şahsiyeti olması ihtimali oldukça yüksektir. Kelebek özgürce kendisi olmak ve hayattan zevk almak ister ama toplum bunu kabul edecek midir? Rüzgâr hayatın denetleyicisi olarak görülür ve kadına nasıl davranması gerektiğini dikte eden ataerkil toplum geleneklerini sembolize eder. Aynı şiirin sonunda yer alan: “*Sen zaten dünyada gün görmedin ki*” (A.A., s. 33) dizesi şâirin yukarıda sözünü ettiğimiz ikilemini ortaya koyar.

Kadınsı dönemden feminist döneme geçişin önemli adımlarından biri geçmişin unutup geleceğe odaklanmaktır. *Aile Ağacı*’nda yer alan bazı şiirlerde bu tercihe dair izler yer alır: “*Öğrendim ki, mutluluğun yolu geçmişin unutup, bugünün tadını çıkarmak*” (A. A., s. 8). Şâir artık 66 yaşında ve geçiş aşamasına karar vermiş ve geleneksel toplumu tatmin etme konusundaki içsel arzularını ötelediği ve kendini yeterince ifade ettiği için mutlu hissetmektedir: “*Mutluyum ben benim dünyamda/ Yine de eleştirilere kulak vermem lazım.*” (A. A., s. 12) Kendini ifade etmenin yollarını bulmak ve kendini suçlamaya son vermek için çok mücadele etmiştir: “*Bitti, yıllarca süren kendimle kavgalarım, iyi halden berat etti acılarım*” (A. A., s. 12). Şâir hem geleceğe hem de geçmişe bakar ve bu sayede kendini güvende hisseder. Bu geçmiş ve gelecek arasındaki iç mücadele kadınlığın müşterek hususiyetlerindedir ve her kadın gelenek ve eski inanışların süzgecinden korkmadan modern kadınlık deneyimini anlatmak için kendi ruhuyla ve dışarıyla savaş verir. Şâir bu kitabındaki bazı şiirlerde

başkalarını da korkmamaya teşvik etmiş, onları cesur olmaya ve kendi seslerini bulmaya davet etmiştir: “Korkma maviyi pembeye birleştirmeye/ Farklı olmaktan korkma... başkaların fikrini hayatına sokma” (A. A., s. 48). Birer renk olarak mavinin erkeksi, pembenin ise feminen imgelem gücünü dikkate aldığımızda kadını deneyimlerini ifade etmeleri, farklılıklara saygı göstermeleri ve başkaları tarafından yargılanma korkusu olmadan hayatlarını yaşamalarını şâir diğer kadınlara da tavsiye etmektedir. Ama başka bir yerde şâir kendi iç arzularına atıfta bulunur ve onlara susmalarını, sahip olduklarından fazlasını istememelerini ve şükretmelerini Orhan Gencebay’dan alıntılarla şöyle ifade eder: “Ey gönlüm, sen benden çok şey istiyorsun/ Mutluluk şükretmektir, biliyor musun?” (A. A., s. 40). Şâirin adeta bir erkek şâirin dizelerinin taklidi olan dizeleri zihninde yaşadığı mücadelenin ne kadar derin olduğunu göstermektedir ve onun geçiş aşamasında olduğunu bir başka kanıtıdır.

Aile Ağacı’nın adından da anlaşılacağı gibi kitaptaki şiirlerin tema evreninde “aile” kadın şâirin hayatındaki önemli rolüyle yer alır. Kitaptaki birçok şiirin ana teması ailedir. Aile ve kardeşlik değerleri yüceltilir. Showalter’e göre ilk aşamadaki en baskın temalar aile ve ev’dir. *Aile Ağacı*’nda aileden söz edilirken sıklıkla eğitimin değerlerine atıfta bulunulur ve “kız” çocuklarının eğitime destek olan ailelere hayranlık ifade edilir. Bilindiği gibi geleneksel ataerkil toplum kadını ev sınırları içerisinde değerlendirmekte ve eğitimi kadınlar için yozlaştırıcı olarak görmektedir: “Karar verdi okutmaya onu babası/ Biliyordu, zor olacaktı, yoktu parası” (A. A., s. 15). “En büyük arzusu kızlarını okutmaktı” (A. A., s. 22). Dolayısıyla bu ikilem şiirlerin geçiş aşamasında olduğunu ortaya koyar. Aile, kızları evde tutmak yerine eğiterek onların daha iyi bir geleceğe erişmelerini sağlayan bir kurum olarak görülür. Burada aile kurumu, eğitimi önemli bir görev kabul ederek topluma karşı yeni ve çağdaş bir sorumluluk yüklenir. Söz konusu şiirlerde “eğitim” olumlu ve iyi ailelerin övülen bir özelliği olarak ifade edilir.

Aile Ağacı’nda Jinoeleştirel açıdan bir diğer temel kavram geçmişe karşı öne çıkarılan “gelecek” düşüncesidir. Söz konusu iki kavram arasında seçim yapılamaz ve her ikisine de atıfta bulunulur. “Radyo”, “Geçmişe Özlem”, “Beceremedim”, “Hadi Gel Köyümüze Geri Dönelim” vb. şiirler eski güzel günleri ve geçmişi özlemekle ilgili şiirlerden sadece birkaçıdır. Gelecekle ilgili olumlu fikirler de çok sayıdaki dizelerde kendisini gösterir: “Artık mutlu günlerden bahsedeceğim, çok aydınlık olacak geleceğim” (A. A., s. 12).

Aile Ağacı’nda hayata çok değer verilir: “Hayatta güzel izler bırakmalıyız, acele etmeliyiz, ömür kısa” (A. A., s. 25) Gelenek ve modernite; geçmiş ve gelecek konusunda arafta kalan kadın, yaşamının kendisi için zor olduğuna inanır ve bu duruş bir tür geçiş aşamasının işaretidir: “Maalesef çok nadir yaşayan bir asır” (A. A., s. 25). “Zamanım Dar” şiirinde elinde şemsiyesiyle yağmurda yürüyen kadın şâirin yaşadığı hissiyat da geçiş aşamasındaki kadın ruhunun ikilemini yansıtır niteliktedir: “Koşabilir miyim ıslanmadan? Zamanım dar” (A. A., s. 27). Yağmurda yürümek bir özgürlük ifadesidir ancak kadın şâir ıslanmadan ve kontrollü bir şekilde yağmurun tadını çıkarmak ister. Toplumun ona nasıl davranacağını; toplum tarafından yargılanıp yargılanmayacağını önemseyen şâir “düzgün” bir kadın olarak kalmayı ister ve hem geleneksel duruşunu

koruduğu için hem de modern değerlere sahip olduğu için kendisini mutlu hissetmektedir.

Aile Ağacı'ndaki şiirlerde erkekler söz konusu olduğunda aile içerisindeki "baba" ve "koca" rollerine gönderme ile şiir dünyasına taşındıkları görülür: "Mehmet enişte, Nuriye ablanın kıymetli eşi... Örnek bir baba, eş ve beyefendi kendisi" (A. A., s. 23). Söz konusu şiirlerden biri de ailenin kocaları hakkında konuşmaya adanmıştır: "İneller Damatları". Bu şiirde yer verilen bir klişe söz, satırasarı bir okumayla "kadın"ı öne çıkarmaktan öte kadın'ı erkeğe göre konumlandırın zihniyetin bir yansıması gibidir: "Her başarılı erkeğin ardında yüce bir kadın vardır" (A. A., s. 22). Esasen bu sözün kökleri ataerkil düşünceleri yansıtır mahiyettedir. Kadınlar erkeklerin arkasında yer alır. Bir kadının önemi, kocasının başarısıyla belirlenir. Bir adamın başarılarının arkasında kadın vardır, ancak kadın kendi başarılarıyla varlık göstermez. *Aile Ağacı*'ndaki şiirler, kimisi geleneksel toplumdaki gelen, kimisi ise bunlara karşı çıkan, kendini bulmaya ve dünyaya ifade etmeye çalışan iki yönlü bir karaktere sahip duruşuyla birinci aşamadan ikinci aşamaya geçişi simgeleyen şiirlerdir: "Hangi dünyadan bahsetsem?/ Her masal ve hikaye/ Mutlu sonu hak eder/ Yazmamı beklerler/ Suyundan tarih akan çeşmeler" (A. A., s. 11). Doğadaki kadın, kendini keşfetmesinin kaynağı ve esin kaynağı olan ikinci evreyi tanımlar ve Mutlu'nun doğayla ilgili birçok şiiri de bu bağlamda anlam kazanır.

3.3. "Hayat Dediğin"de Kadınsı Aşamadan Feminist Aşamaya Geçiş

Aysun Ramadan Kırcaalili genç bir şâirdir. 1999 yılında doğmuştur. *Hayat Dediğin* başlıklı şiir kitabı yayımlandığında 17 yaşındadır. Kitaptaki şiirlerde aşk, mutluluk, umut ve hayat temaları yoğunluktadır. Genç şâirin bazı şiirleri topluma yönelik temel tespit ve duygularını da yansıtır.

Kadınsı aşamadaki konular Ramadan şiirinde de yoğun olarak görülse de Showalter'ın argümanlarına göre Hayat Dediğin'deki şiirler daha çok iki gelişim aşaması arasında bir yerde durmaktadır. Şiirlerinin genelindeki kadın zihni, geleneksel toplumda varlık göstermesine karşın geleceğe dair ümit taşıyan bir hissiyatı da ifade eder:

"(...)
Bazen düşünürsün;
Belki de uzaktan sevmek,
Sevmelerin en güzelidir diye.
Hep bir inanç,
Hep bir umut vardır içinde;
Beklersin öylece
Sessizce..." (H. D., s. 9)

Hayat Dediğin'deki şiirlerde geleneksel kafiye ve ahenk unsurları takip edilmez ve geleneksel şiir normlarını ve sınırlarını aşmak için de hususi bir çaba görülür. Showalter'a göre feminist aşamada, egemen geleneğin standartlarına karşı bir protest

duruş söz konusudur. Cümleler bilinen bir kafiye sistemine uymaz ve korkusuzca kesik çizgilerle bazen uzun, bazen kısa dizelere yer verilir:

“Huzur, sediklerinin yanı,
Mutluluk sadece bir ışık,
Kalbinden gelen.” (H.D., s. 6)

Kadınların ev ve hareketsizlikle ilişkilendirildiği, baskıya maruz bırakıldığı edilgen ve kadınsı evreden farklı olarak, feminist evrede kadınların daha aktif bir rol oynadığı görülür. Bu evrede sokak ve dışarıda olma kavramları ile ev ve içeride olmak zıtlık içindedir. Kadınlar için tüm tehlikelerine rağmen sokaklar ve dışarıda gezmek arzu edilir ve âdeta bir amaç hâline gelir. *Hayat Dediğin*'deki doğayla ilgili birçok şiir, evin dışında kendisine mesken tutar ve şâirin hissettiklerini yansıtan birer araca dönüşür: “Gökyüzü mavi bir sonsuzluk/ Bakınca içini huzur kaplar.” (H.D., s. 28) *Hayat Dediğin* şiirlerinde bu bağlamda yer alan baskın tabiat unsurları arasında; “Gece, Sonbahar, Kış Masalı, Gün Batımı, Sel, Yağmur, Kar Taneleri”ni görmek mümkündür.

Ramadan şiirleri diğer bazı kadın şiirlerinde olduğu gibi geçmişe takıntılı bir bağlılığı değil, geleceğe yönelik parlak hisleri barındırır. Bu da onun duygu ve düşüncelerinde daha az muhafazakâr olduğunu gösterir. *Hayat Dediğin*'deki şiirlerde “gece”, sevgiliye karşı gerçek hislerin ifade edildiği zaman dilimidir ama bu âşık da gizlice ve sessiz sever. Diğer kadın şiirlerinde olduğu gibi Ramadan şiirlerinde de karanlıkta sevilir ve karanlık, söylenmemiş gerçeklerle doludur. Aşkla ilgili şiirlerin başlığı da bu sessizliği ifade eder: “Gözlerde, Kal Diyemedim, Mesafeler, Defter, Ağız Sustuğunda, Gözler Doğruyu Söylüyor.”

Protesto eden ve ataerkil ideolojilere meydan okuyan feminist aşamada, kadınların hareketli ve aktif oldukları bilinmektedir. Ne var ki bu husus Ramadan şiirlerinde tam anlamıyla işlenmez ve kadınsı bir aşama gibi tam bir hareketsizlik ve bekleyiş görülür. Hayata karşı ikili duygulara sahip bir şâir zihni söz konusudur. Bu karşıtlık birçok şiirde görülebilir çünkü hayatı ve dünyayı tanımlamak için birçok zıt anlam kullanılır. Şiirlerdeki bu düallite şâirin ikili duygularını ve iki aşamanın ortasında olduğu fikrini doğrulayan niteliğe sahiptir: “Bir yanım kalabalık diğer yanım sessiz mi sessiz” (H.D., s. 48).

Beyaz Sayfa şiirinde kadınsı aşamadan feminist aşamaya geçişi; geleceğin dünyasına ve kadınların bağımsızlık alanına girmek için verilen mücadeleyi görmek mümkündür. Bu şiirin dizelerinde geçmişten sayfaları siyah, gelecekte sayfaları beyaz olarak betimleyen ve aşkı da beyaz geleceğin bir parçası olarak gören bir şâir hissiyatı belirir: “Beyaz sayfalarım gizlediğim mutluluğum.../ Siyah sayfalarım bıraktığım gözyaşlarım” (H. D., s. 29) Bu şiirlerde geçmiş, suskunluk ve hareketsizlik duygularını ve gerçek benliğini gizlemekle; gelecek ise ataerkil topluma boyun eğmek için sakladığı mutlulukla ilişkilendirilir. Şiirlerin çoğunun mutluluk ve umut kavramıyla ilişkilendirildiğini sadece başlıklarına göz atarak tespit etmek mümkündür: “Umut”, “Hayatı Bugün Yaşa”, “Hayat”, “Hayat Dediğin”. *Hayal* şiirinde yer alan “özgürce yaşamalı hayat” jinoeleştirel yaklaşımda anlam kazanan bir ifade olarak dikkati çekmektedir. Şâir bu şiirdeki dizelerde erkek egemen normların ve kültürün tüm

sınırlarından arınmış gibidir. “Bir Hikâye” şiirinde “hayat mutlu sonla biten bir masal” ifadesi şâirin ümitvar zihin dünyasının bir diğer yansımasıdır. Gelecek onun için parlaktır çünkü özgürce yaşamayı ve gerçek aşkını ve benliğini korkmadan haykırmayı arzulamaktadır. “Kitap” şiirinde şâir, yazılarını okuyan herkesin gerçek benliğini bulabilmesi konusunda yardımcı olacağını okuyucuyla paylaşır. Onun şiirlerinin satır aralarında, ataerkil toplumun sınırlarını ve baskılarını kırma mücadelesi okunmaktadır.

3.4. “Hüzün Mısraları”nda Kadınsı Aşamadan Feminist Aşamaya Bir Geçiş İsteği

Şefika Refik, 1978 yılında Kırcaali’de doğmuştur. Filibe Paisiy Hilendarski Üniversitesi’nin İngilizce, Türkçe ve Bulgarca bölümlerinden mezun olmuştur. Aynı eğitim kurumunda Türkoloji alanında yüksek lisansını tamamlayan Refik, Kırcaali bölgesindeki muhtelif okullarda Türkçe, Bulgarca ve İngilizce öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Refik’in şiirlerinin ana teması aşk, aşk acısı ve aşk hasreti’dir. Hüzün Mısraları’ndaki şiirlerin çoğunluğu sevgili ve sevgiliye duyulan özlem hakkındadır.

Hüzün Mısraları’ndaki şiirlerde susmak ve sessizlikte acı çekmek tercih edilmiştir. Bu bağlamda “Sessizlik” kelimesi şiirlerde defalarca işlenmiştir: “Sustum/ Sustum senden gelen her kelime karşısında” (H. M., s. 53). “Ben/ Toprağa gömdüm sensizliği/ Ve mezar taşı yerine/ Sessizliğin sesini diktim yüreğime” (H. M., s. 66). “Bahçemin bütün kuşları lâl oldu ağlamaktan” (H. M., s. 44). “Sessizliğin içinde kaybolmak gibi bir şeydir sensizlik!/ Kelimeler düğümlebilir boğazımda” (H. M., s. 22). Sessizlik ve hareketsizlik kadınsı aşamanın ilk özellikleridir. Kadınsı yazarlığın ilk aşamasında görülebilecek diğer bir kavram da bağımlılıktır ve burada söz konusu olan bağımlılık veya düşkünlük sevgiliye yöneliktir: “Sensiz bu şehrin bir tadı yok!... bir korkusu yok!...bir rengi yok!...bir anlamı yok!” (H. M., s. 12). “Bir yanım eksik sensiz... bir yanım hep siyah” (H. M., s. 21). “Sen beni yaşatabilirsin” (H. M., s. 25). “Şimdi zaman sen’de kaldı, her saat başı sana bakıyorum” (H. M., s. 32). *Hüzün Mısraları*’ndaki şiirlerin aşka bağımlılığı, hayatın aşkla tanımlanmasına neden olur. Benzer şekilde gece kavramı da şiirlerde pek çok kez görülür ve gece, sessizlik ve durgunlukla ilişkilendirilir: “Duy sesimi diye/ Gör yüzümü diye/ Sana koştu ayaklarım her gece.../ Her sokak/ Benimle birlikte kayboldu gecenin karanlığında” (H. M., ss. 62-63). Dolayısıyla sevgiliye koşulan ortam gerçek değil geceleri rüyada gerçekleşen fantastik bir mekân ve zaman dilimidir.

Hüzün Mısraları’ndaki şiirlerde biçim özellikleri, geleneksel tarzları takip etmez. Mısralar arasında bazen uzun bazen kısa cümleler tercih edilir. Şâir zihnini geleneksel şiir normlarından arındırmak için sınırları aşmaya çalışmaktadır ve bu tarzı aslında bir isyan duruşu olarak tercih etmiştir. Showalter’a göre feminist aşama, egemen geleneğin standartlarına karşı bir protestodur. Kendisi için çok şeyi değiştirmek ister ama bunu gerçekleştiremez: “Kimin bu renksiz dudaklar?/ Bu suskun diller kimin?/ Benim olamaz.../ Bu dudaklar sana susardı oysa eskiden!” (H. M., s. 60). Bu şiirde aynada kendi resmini gören şâir kendisi olmadığından ve sessiz kalanın “ben” olmadığından şikâyet eder: “Söyle, can, söyle,/ Susma,/ Senin bir kalbin var mı hâlâ.../ Hayat deme, can!/ Hayat değil bu zemheri karanlık!” (H. M., s. 55). Şâir bu hayatı kendisi için istemez ve uyanıp başka bir dünya yaratmaya yönelir: “Yalnız kalmış her kalbin isyanı

var onların her kelimesinde/ Sesli harflerim sessizlere teslim olmuş, biliyorum” (H. M., s. 49). Aslında şâirin kendine isyan etmek isteği de söz konusudur. Bunun mümkün olduğuna inanılsa da cesaret edilemez. Bu nedenle ilk aşamada sessizce kalır, acı çeker, aşkından ve bu bağlılıktan vazgeçmez: “Seni, sensiz de yaşar bu gönül” (H.M., s. 33).

3.5. “Şafakla Gülebilsen ve Gönül Yaprağı”nda Kadınsı Yazı Modu

Habibe Hasanova (Habibe Hasan, Habibe Ahmet) 1953’de Kırcaali’nin Kösevo köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu bitirdikten sonra 1974’de evlenir ve Kırcaali’ye bağlı bir Rodop köyü Kobilyane’de 2021 yılında vefat eder. Habibe Hasanova’nın iki şiir kitabı bu araştırmada incelenmiş ve iki eserde hâkim unsurun kadınsı aşama olduğu görülmüştür. Bu eserlerdeki şiirlerde ana temalar vatan, geçmiş, ve aşk acısı gibi genel temalar ve Jinoeştirel kavramlardan sessizlik, hareketsizlik, bağımlılık, hatıralar, acı çekmek, kendini ve duygularını bastırmak vb. gibi kadınsı aşamayı yansıtan alanlardır.

“Şafakla Gülebilsen ve Gönül Yaprağı” şiirlerinin biçimlerinde hâkim olan biçim unsuru serbest şiirler olsa da şiirlerin Jinoeştirel yapıda feminizm aşamasında olduğunu söylemek mümkün değildir. Şâir durumundan şikâyet etmek ister ve onun için yazmak protesto etmenin tek yolu olarak görünmektedir. Bireysel boyutta şiiri kendi hayatına karşı bir protesto olarak görür şâir ancak bağlı olduğu toplumun kusurlarını açıkça yazmaya cesaret edemediği için kadınsı aşamadan kendini kurtaramaz ve hayatını olduğu gibi kabul eder: “Ben yarım asırdır yaşıyorum ve kendimce adalet için savaşıyorum” (Ş. G., s. 75). Onun için “yaşam bir rüyadır!” (Ş. G., s. 95). Konuşmak ister ama yapamaz: “Söylenmesi gereken sözler vardır söylenemez/ Ellerimiz titrer okşarken korkuyu/ Bakarız- göremeyiz seveni sevinemeyiz” (Ş. G., s. 77). Bu dizeler toplumda reddedilme korkusundan dolayı sessizliğe yönelik izlenimi uyandırmaktadır.

Acı çekmek ve acılar hakkında yazmak kadınsı aşamanın önemli bir parçasıdır ve bazen bu aşamadaki kadınların acı çekmeyi sevdikleri ve aşkı, yalnızlığı veya geceleri kendi varlıklarında hissettikleri de söylenebilir. Habibe Hasan da bir çok şiirinde yalnızlıktan şikâyet etmiş ve acılarını dile getirmiştir: “Derin bir nefesle/ Yalnızlıktan sıyrılıyorum/ Yine de hüznümlüyüm/ Suskun ve ağır bir duygu var içimde” (Ş. G., s. 35). “Yüreğimde bir acı var/ Uzaklara bittin” (Ş. G., s. 37). “Ateşe düşen keleşim sanki/ Kanatsızım/ Korkular içinde ölüyorum/ Sen yanımda olmayınca” (G. Y., s. 20). Habibe Hasan şiirinde de bir keleşim metaforuyla karşılaşırız. Bu şiirde şâirin keleşime sempati duyduğunu görürüz. Keleşim örneğinde yalnız kalma korkularına değindiğini ve bu bağlamda da ne kadar bağımlı olduğunu anlarız. Sessizlik ve hareketsizlik bu şiirlerin de temel özelliğidir ve bu aşamada olan kadınlarda da kendini baskılayan zihniyetle karşılaşırız: “Rengârenk dağ çiçeklerini/ Gönül bahçeme gömüyorum” (G. Y., s. 12).

Habibe Hasan’ın iki şiir kitabını inceledikten sonra eserlerinde baskın bir kadınsı yazı modunun izlendiğini belirtebiliriz. Şiir onun düşüncelerini ve acılarını söylemenin bir yoludur ve bazen olumsuzluklardan sitem ettiği bir zemine dönüşür. Daha açık bir protesto isteğini şüpheleri, kendisi, hayatı ve duyguları ile bilinçaltına itmekte ve kendisi hakkında birçok soru sormaktadır.

3.6. "Şifa Çiçeği"nde Kadınsı Yazı Modu

Nefize Habip 1947'de Kırcaali'de dünyaya gelir. Liseden mezun olduktan sonra öğretmenliğe başlar. Şiire karşı sevgisi daha öğrencilik yıllarında başlar. Bazı süreli yayınlarda şiirlerine yer verilir. Şiirlerinde ana temalar vatan sevgisi, köy hayatı ve güzellikler ile aşktır. Şiirleri bazen kafiyeli mısraların tüm geleneksel biçimlerini takip ederken, bazen de serbest biçimlidir ama kadınsı aşamada ve hayatından zevk alan bir karakterdedir. Kadınsı aşamayı yansıtan şiir hususiyetleri arasında erkekleri yüceltmek, bağımlı duruş, geri dönüşler ve hatıralar, yalnızlık ve beklemek yer almaktadır.

Bazı kadınsı özellikler kültürden kültüre farklılık gösterir. Örneğin Türk kültüründe birçok olumlu özellik "adam" kelimesiyle birlikte kullanılır ve bunu "adam gibi adam" örneğinde olduğu gibi kadın erkek herkesle ilişkilendirerek kullanabiliriz. Erkeğe kadından daha çok değer verilmesi de geleneksel kültürün bir parçası olup bu düşüncenin kökleri ataerkil toplumsal gelenekten kaynaklanır. Erkekleri yüceltmek temel kadınsı aşama özelliklerinden biridir ve bu birçok kadın şâirin şiirinde -özellikle babaya hitap edilen şiirlerde- daha çok görülür. Söz konusu durum Nefize Habip'te de belirgindir. Habip iki şiirinde babasından yukarıda sözünü ettiğimiz kadınsı aşama tavrıyla söz eder: "Bastığım toprak atalarımın toprağı/ Her adımında gururlandığım" (Ş. Ç., s. 6). Vatan ve toprağın atalardan kalma bir miras oluşuna yapılan vurgu, ataerkil bir havayı ve erkekleri yücelten bir bilinçaltını yansıtır. Zira ülke topraklarını ve vatanı savaşmış erkeklere borçluyuzdur. Bu bağlamda söz konusu düşüncenin kökü ataerkildir ve bu yurt edinme geçmişi alabildiğine maskülen bir tarzda sanki erkek bir şâirin kaleminden çıkmışçasına ifade edilir: "Özgürlüğümüzü kurt ağzından eti alır gibi aldık" (Ş. Ç., s. 20) Nefize Habip birçok şiirinde vatan sevgisini işlemiştir. Vatanı ve köyü onun geçmişini yansıtan önemli araçlardır. "Kırcaali" başlıklı şiiri bu düşüncüyü örneklendirir: "Sana bağlıdır her damarım.../ Adını andıkça/ Canlanıyor hayalimde geçmiş anılarım" (Ş. Ç., s. 13). Özetle *Şifa Çiçeği*'ndeki şiirlerde bir kadınsı yazı modu hâkimdir ve şâir de bu aşamada oldukça memnun, mutlu ve hayatı seven bir görünüm sergilemektedir.

3.7. *Enhar-ı Aşk'ta* Kadınsı Yazı Modu

Hatice Durgud, doğduğu şehir olan Kırcaali'de yaşayan ve orta öğrenimini burada tamamlayan genç bir şâirdir. Yüksek öğrenimini Filibe'deki (Plovdiv) Teknik Üniversite'de tamamladıktan sonra Sofya Uluslararası Ekonomi Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmıştır. Şiir yazmaya çok küçük yaşlardan beri ilgi duyan Durgud'un, bugüne kadar iki şiir kitabı yayımlanmıştır.

Durgud'un şiirlerinde ana tema aşk ve aşk acısıdır. Şiirlerinin tamamında aşkın acımasızlığından bahsederken kadınsı aşamaya bağlılığı da ifade eder:

"Bu sabah da dışarıdayım
Sesini unutuyorum ve daha da fazla âşık oluyorum....
Derdimin çaresi dert mi oldu.
Şimdi yüreğimde birkaç aşk parçası
Kim toparlayacak kayıplarımı?" (E.A., s. 42)

Şiirleri, geleneksel form olan dört mısralık yapıya sahiptir ancak kafiye ve vezin içermezler. Bu da onun geleneksel tarz ve düşüncelerden sadece şeklen istifade ettiği izlenimi vermektedir.

Kadınısı özelliklere vurgu yaparçasına Durgud şiirlerinde bağımlılık, geri dönüşler, sessizlik, beklemek, hatıralar, yalnızlık ve karanlık gibi temalar yoğun olarak işlenir. "Gece"ler kendisi için en önemli zaman dilimidir ve karanlıkta iç dünyasını daha aydınlık bir şekilde görebildiğini belirtir. Bu saatler aşk saatleri olarak adlandırılır ve bu saatlerde aşkı ve acıları ele alır. Durgud, aşktan ve acıdan vazgeçmek istemez ve onları sonsuz unsurlar olarak görür. Şiirlerinde aşkın sonsuzluğuna vurgu yapılır, aşkın gücü ve önemi vurgulanır:

"Gece saat olmuş 2:00

Aşk saatleri bunlar.

Acının öne çıkmış olduğu zaman

Yüreğimin en çok yandığı..." (E. A., s. 8)

Diğer bazı kadın şâirlerde olduğu gibi Hatice Durgud'un da bir "kelebek" şiiri vardır. Geleneksel Türk edebiyatında bir mazmun olarak kelebek, muma aşkı ile ve bu aşkı uğruna kendini feda etmesi ile bilinir. Aynı zamanda kelebek, kısa ömrü sembolize eder. Kadın şâirlerin birbiriyle anlaşmışçasına kelebek motifine yer vermeleri bu bağlamda anlam kazanır:

"Aşkın kitabını yazmak değildi maksadım

İçimdeki kelebeği ayakta tutmaktı asıl amacım

Aşk nehrinde boğuldu bazen umutlarım

Güneş ile birlikte doğdu kıyıya vurmuş aşkıım." (E. A., s. 104)

Sonuç

Yakın dönem Kırcalili Türk kadın şâirlerin şiir kitaplarındaki metinlerin Showalter'ın kadın edebî ürünleri için üç aşamayı dikkate alan Jinoeleştirel modeli bağlamında incelenebilir nitelikte olduğu görülmüş ve söz konusu kuram ilkelerine göre oldukça zengin bir veri sağladığı tespit edilmiştir.

Söz konusu kuram bağlamında incelenen şiirler, kadın yazarların edebî üretim noktasında kadınısı aşamadan feminist aşamaya doğru bir geçiş aşamasında yer aldığını ortaya koymaktadır. Resmiye Mümün'ün ilk kitabı "Babamın Kızı", baba figürünün gelenekçi bir kadının hayatındaki konumuna odaklanır. Aysun Ramadan'ın "Hayat Dediğin" kitabındaki şiirler bir kadın şâirin bağımsızlıktan, protestodan ve doğadan bahseden dizelerinde feminist evreyi karakteristik olarak yansıtır. Şefika Refik'in "Hüzün Mısraları", aşk, yalnızlık ve bağlılıkla mücadele ederken, henüz feminen aşamada olan ama feminist aşamaya geçmek isteyen bir kadın kimliğini ifade etmektedir. Bedriye Naim Mutlu'nun "Aile Ağacı" ve "Bitmeyen Hikâyeler" kitaplarındaki şiirler ise bir kadının feminen aşamadan feminist aşamaya geçiş yolculuğunda anıları ve gelenekleri hakkındaki görüşlerini bir araç olarak kullanabileceğini örneklendirmektedir. Habibe Hasan'ın "Şafakla Gülebilsen" ve "Gönül Yaprağı"ndaki şiirler, şâirin duygu ve düşüncelerini ifade ederken ince

sorgulamalar ile yumuşak bir protest tavrı sergilenebileceğinin örneklerini sunar. Son olarak Nefize Habip'in "Şifa Çiçeği", hayatından memnun bir kadını kahramanlık ve vatanseverlik gibi eril temalar etrafında tasvir eder. Tüm bu kitaplardaki şiirlerde ortak unsur, kadınların kendi seslerini bulma, kendilerini ifade etme ve duyurma arayışıdır.

Şiir bazı durumlarda gizli/örtülü/baskılanmış düşüncelerin, arzuların, şikâyetlerin ve gerçek benliklerin ifade edildiği bir zemin hâline gelir. Kadın şâirlerin şiirlerini incelemek, diğer edebiyat ürünlerine göre kadınların yaşam deneyimlerini ortaya çıkarmak için uygun bir yol olabilir. Bir azınlık edebiyatı niteliğindeki Bulgaristan Türkleri Edebiyatında şiiri günümüzde ayakta tutan yakın dönem kadın şiirleri, kadın deneyiminin önemli bir yansıma alanıdır. Showalter'a göre, "kadınların deneyimini" gerçekten görmek ve anlamak için kadınlar tarafından yazılmış literatüre ihtiyacımız vardır ve bu bağlamda Kırcaalili Türk kadın şâirlerin şiirleri önemli bir veri havuzu niteliğindedir.

Özellikle Balkanlarda mahalli Türk edebiyatı temsilcileri içinde yaşadığı toplumu etkileyen sosyal ve kültürel sorunları çözmek için kendilerini sorumlu hissederler ve bu husus, kolektif bir kültürel misyona hizmet etmek için bireysel özgürlüklerin bir kısmından fedakârlık etmeyi gerektirebilmektedir. Öte yandan, bir edip kendine özgü sesini ve deneyimlerini bulma ve ifade etme ihtiyacı hisseder; bu husus, baskın kültürün neyin anlaşılması ve iletilmesinin önemli olduğuna dair beklentilerinin ve tanımlarının yapısökümünü içerebilir. Bir azınlık psikolojisi dâhilinde ana akım kültür tarafından "önemli" veya "ilgili" olarak kabul edilmeyen konular hakkında yazmak reddedilme veya eleştirilme risklerini de beraberinde getirebilir. Bu bağlamda Kırcaalili Türk kadın şâirlerin kendi şiir anlayışları dâhilinde kültürel kodlarını ve aynı zamanda kültürel kimliklerini başarıyla yansıttıklarını söylemek mümkündür.

Çalışmamızda ele alınan dokuz şiir kitabındaki metinler bütüncül bir yaklaşımla ve Showalter'ın eleştiri ilkeleri esas alınarak değerlendirildiğinde merkeze aldığımız kadın şâirlerin birçok sorunla boğuşmak zorunda kalan insanlar olduğu ilk dikkat çeken husustur. Aynı zamanda bu şâirlerin kendi cinsiyetlerinin özelliklerinin farkında oldukları da belirgin bir şekilde tespit edilmektedir. Kırcaalili Türk kadın şâirlerin, bir profil olarak Bulgaristan ve Balkan Türkleri aydın kadın edip kimliğini yansıtan hüviyeti söz konusudur. Bu bağlamda söz konusu profil hakkında Jinoeleştirel kuram araçlarıyla tespit edilen iki temel olgudan söz edilebilir. Bu olgulardan ilki bu kadın şâirlerin kişisel gelişim süreci içerisinde bulunuyor olmalarıdır. Her türlü sosyo-kültürel imkânsızlıklara rağmen kadın şâirlerin edebî ürünleri onların dünya görüşü ve kişisel gelişim noktasında kendilerini yetiştirme gayretini ortaya koymaktadır. Kadın şâirlerin şiirlerinde Jinoeleştirel esaslar dâhilinde tespit edilen ikinci temel olgu kadın şâirlerin kendilerini, sosyo-kültürel anlamda konumlandırırken kolektif bir kültürel evrene dâhil ediyor olmalarıdır. En genel anlamda Balkan Türk kültürü olarak tanımlayabileceğimiz bu kültürel atmosfere aidiyet bilinci az veya çok tüm kadın şâirlerin şiir dünyasında yer alan bir husustur.

Extended Abstract

The thematic engagement with social issues has been a prominent characteristic from the early periods of contemporary Turkish literature in the Balkans. In this

context, the position of women in society and their perceptions thereof are sociologically potent topics that hold significant places within the nexus of literature and society. This study centralizes the poetic works from selected poetry books of recent Turkish female poets in Kırcaali, a region in Bulgaria with a dense Turkish population. The analysis of contemporary poems within the sample pool through Elaine Showalter's Feminist Criticism Theory (Gynocriticism) is anticipated to provide critical insights into both the theory and a Turkish women's community in the Balkans.

In Bulgarian Local Turkish literature, poetry has found a robust representation space and readership compared to other literary forms. The pronounced presence of women in the poet profile in recent periods represents a noteworthy contemporary situation deserving of exploration. Common themes such as love, peace, homeland, mother tongue awareness, migration, assimilation, and longing have been the focus in the poems of the poet cohort under study. A key characteristic summarized in these movements' poems is the distinct female sensitivity with which the experiences of Turks in Bulgaria over the past 40 years have been conveyed through poetry. Titles such as "Endless Stories" and "Family Tree" (Bedriye Naim Mutlu), "My Father's Daughter" (Resmiye Mümün), "Life As You Say" (Aysun Ramadan), "Heart Leaf" and "If I Could Smile with the Dawn" (Habibe Hasan), "Healing Flower" (Nefize Habip), "Verses of Sorrow" (Şefika Refik), "Fountains of Love" (Hatice Durgud) have been the focus of this study, analyzed around the adopted feminist methodology. Both the notable concentration of women in the poetry genre in local Balkan Turkish literature and the evaluation of these literary products within a contemporary feminist theory context reveal significant findings about the unique value of this movement.

The process of theorization in feminist criticism has led to diverse interpretations in the literary world, with various approaches by feminist critics. Elaine Showalter, a well-known feminist, literary critic, and socio-cultural commentator in the United States, focuses her theory generally on demonstrating the three stages of women's literary development: the Feminine stage, the Feminist stage, and the Female stage.

This study reveals the richness of the themes in the focused works concerning tragic emotions related to the loss of family members, the glorification of family and religion, love, feelings and thoughts about life and the future, and efforts to escape from sorrows and dependencies, which can be analyzed within the framework of Showalter's criticism theory. Texts in the poetry books of recent Kırcaali Turkish female poets are found to be analyzable within Showalter's Gynocritical model that considers the three stages of women's literary products, providing rich data according to the principles of the said theory. The poems analyzed within this theoretical framework indicate that the women authors are in a transitional stage from the Feminine to the Feminist phase. As a minority literature, the visibility of the poetry genre in Bulgarian Turkish literature, particularly that of recent Turkish female poets, represents a significant reflection of the women's experience. According to Showalter, "to truly see and understand women's experiences," there is a need for literature written by women, making the poems of Kırcaali Turkish female poets a significant data pool.

In conclusion, this study identifies the place of the related poetic movement in literary history and provides a comparative general assessment of this women-centered literary movement with Showalter's feminist literary criticism model. The study does not include individual analyses of the literary representatives or any evaluations of the aesthetic value of the literary products. The literary material highlighted in this study is expected to contribute to detailed literary analyses and aesthetic assessments on this literary movement and its representatives in the future. The holistic approach adopted in evaluating the texts in the nine poetry books according to Showalter's critical principles reveals that the central female poets are individuals who, while facing numerous challenges, preserve a combative spirit amidst feelings of loneliness and individuality. A second fundamental aspect among the study's findings is that the female poets socio-culturally position themselves within a collective cultural universe associated with what can generally be termed the Balkan Turkish cultural environment.

Kaynakça

- Akgün, A. (2018). Bulgaristan Türkleri Edebiyatında (şiir) 1989 sonrası 'hanımeli hareketi'. *I. Uluslararası Balkanlarda Türk kadını sempozyumu bildiri özetleri kitabı* (s. 1-2). İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- Akgün, A. (2018). Habibe Ahmet maddesi, *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/habibe-ahmet>, (Erişim tarihi: 17.04.2023).
- Akgün, A. (2018). Resmiye Mümün maddesi, *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resmiye-mumun>. (Erişim tarihi: 17.04.2023).
- Akgün, A. (2018). Şefika Refik maddesi, *Türk Edebiyatı isimler sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sefika-refik> (Erişim tarihi: 17.04.2023).
- Bahtiyar, N. H. (1996). *Çağdaş Rodop Türk şairlerinden esintiler (antoloji)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Bahtiyar, N. H. (2001). *Bizim anayurt antolojisi-şiirler*. İstanbul: Bizim Anayurt Yay.
- Bayramöz, S. (2002). *Türkçenin sarmaşıkları (Bulgaristan Türklerinin şiirlerinden seçmeler)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Bressler, C. E. (2007). *Literary criticism: an introduction to theory and practice*. Fourth edition, London: Pearson Press
- Çavuş, M. (1988). *20. yüzyıl Bulgaristan Türklerinin şiiri (antoloji)*. İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- Durgud, H. (2017). *Enhar-ı aşk*. İstanbul: İkinci Adam Yay.
- Guerin, W. L.; Labor, E.; Morgan, L.; Reesman, J. C.; Willingham, J. R. (2005). *A handbook of critical approaches to literature*. Fifth edition, New York: Oxford University Press
- Habip, N. (1997). *Şifa çiçeği*. Kırcaali: "DNES" - OOD Yay.
- Hafız, N. (1987). *Bulgaristan'da çağdaş Türk edebiyatı antolojisi cilt 1*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Hafız, N. (1987). *Bulgaristan'da çağdaş Türk edebiyatı antolojisi cilt 2*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Hafız, N. (1989). *Bulgaristan'da Çağdaş Türk edebiyatı antolojisi cilt 3*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Hasan, H. (2001). *Gönül yaprağı*. Kırcaali: Rodopi Ood Yay.
- Hasanova, H. (2005). *Şafakla gülebilesem*. Sofya: XXI Yüzyıl Türk Kültür Merkezi Yay.
- Kalkan, Ş. M. (2018). *Bulgaristan Türk şiiri I-II*. Ankara: Bengü Yay.
- Mutlu, B. N. (2015). *Bitmeyen hikâyeler*. İstanbul: Yayınevi belirtilmemiş.
- Mutlu, B. N. (2017). *Aile ağacı*. Kırcaali: Yayınevi belirtilmemiş.
- Mümün, R. (2014). *Babanın kızı*. Kırcaali: Yayınevi belirtilmemiş.
- Peterson, M. J. (1984). Angels in the house: the victorian myth and the paget women, *The American Historical Review*, Vol. 89, No. 3 (Jun), 677-708
- Piroğlu, A.; Çete, M. (2008). *Gönül esintileri (derleme)*. Razgrat: Yayınevi belirtilmemiş.
- Ramadan, A. (2016). *Hayat dediğin*. Kırcaali: Yayınevi belirtilmemiş.
- Refik, Ş. (2014). *Hüzün mısraları*. Edirne: Paradigma Yay.
- Schweickart P. P. (1986). *Reading ourselves: toward a feminist theory of reading*. Flynn E. A. and Schweickart P. P. (Editors), *Gender and reading: Essays on readers, texts, and contexts*, (p. 31-63). Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Selden, R.; Widdowson, P.; Brooker, P. (2005). *A reader's guide to contemporary literary theory*. Fifth edition, London: Pearson Longman Press
- Showalter, E. (1972). *The evolution of the french novel 1641-1782*. New Jersey: Princeton University Press
- Showalter, E. (1977). *A literature of their own: british women novelists from bronte to lessing*. New Jersey: Princeton University Press
- Showalter, E. (1988). *Towards a feminist poetics*. (K. M. Newton, ed.). Twentieth-century literary theory: a reader, (pp. 268-272). New York: St. Martin's Press
- Tatarliyef, İ. (1960). *Antolojiya (9.IX.1944'ten sonra Bulgaristan Türklerinin edebiyatı)*. Sofya: Narodna Prosveta Yay.
- Walters, M. (2005). *Feminism: a very short introduction*. New York: Oxford University Press
- Yenisoy, H. S. (1997). *Türk dışındaki Türk edebiyatları antolojisi 8. cilt (Bulgaristan Türk edebiyatı)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.

EKLER

Ek 1: İncelenen Kitapların Kapakları

